

עיונים בפרשת מורד במלכות

אוריה שגיב

לעילוי נשמת סבי

ר' מאיר שמעון בן ר' חיים מרדכי

וסבתי מירה בת צבי דב

הקדמה

במהלך התיאור המקראי של חיי דוד המלך מופיעה פרשה קשה מאד מבחינה מוסרית. בפרשה זו לוקח דוד את אשת אוריה החיתי, אחד מלוחמיו, ובסופו של דבר גורם להוצאתו להורג.

בבואנו לעסוק בנושא זה יש לתת את הדעת, שלא באדם מן השוק עסקינן. אין מדובר כאן במלך עריץ ומושחת, אלא בדוד מלך ישראל אנו עוסקים. דבר ברור הוא שאין כוונת הנבואה לספר לנו ידיעה תקשורתית אודות המלך והחטא שיש כאן. מדובר בחטאו של אדם גדול שמכח גדולתו ומעמדו נכשל. בכל זאת, נעסוק בדברים ברמת הפשט, ואני תפילה לה' יתברך שדברי יהיו לרצון לפניו.

"ויהי בבקר ויכתב דוד ספר אל יואב וישלח ביד אוריה, ויכתב בספר לאמר הבו את אוריה אל מול פני המלחמה החזקה וישבתם מאחוריו ונכה ומת. ויהי בשמור יואב אל העיר ויתן את אוריה אל המקום אשר ידע כי אנשי חיל שם. ויצאו אנשי העיר וילחמו את יואב ויפל מן העם מעבדי דוד וימת גם אוריה החיתי!"¹

הגמרא² מנסה לברר את חלקו ומעמדו של דוד בכיצוע ההרג וזה לשון הגמרא שם:

"האומר לשלוחו צא הרוג את הנפש - הוא חייב, ושולחיו פטור; שמאי הזקן אומר משום חגי הנביא: שולחיו חייב, שנאמר: 'אותו הרגת בחרב בני עמון'"³.

נושא הדיון בגמרא הוא דין שליח לדבר עבירה, ובשלב ראשון עולה ההצעה שתנא קמא ושמאי הזקן נחלקו בשאלת הטלת האחריות.

לדעת תנא קמא יואב השליח הוא האחראי ודוד השולח פטור. לעומת זאת שמאי הזקן מחייב גם את דוד השולח ומביא ראיה לדבר מן הפסוק "אותו הרגת בחרב בני עמון". הנביא מטיל

1. שמואל ב יא יד-יז.

2. קידושין מג, א.

3. שמואל ב יב, ט.

את האשמה על דוד למרות שלא שלח ידו באוריה בפועל. בהמשך ישנה אפשרות נוספת על פיה שניהם מודים שדוד מתחייב על מעשהו, אלא שנחלקו האם חייב בדין חמור או בדין קל. נמצא אפוא שהגמרא רואה את הריגת אוריה החיתי כמעשה הריגה, שמתבצע על ידי יואב שר צבאו של דוד, בשליחותו, והשאלה היא מה דינו.

אמנם האפשרות השלישית נותנת פן חדש למעשהו של דוד.

“ואידיך? הרי לך כחרב בני עמון, מה חרב בני עמון אין אתה נענש עליו, אף אוריה החתי אי אתה נענש עליו; מאי טעמא? מורד במלכות הוה, דקאמר ליה: ‘ואדוני יואב וכל עבדי אדוני על פני השדה חונים’”⁵.

כלומר: תנא קמא סובר שדוד נהג כדין בשעה שפקד על יואב להרוג את אוריה. התבטאותו של אוריה כלפי דוד נידונת כמרידה ועל כן הוא חייב מיתה.

אפשר לסכם ולומר שבאופן כללי ישנם שני כיווני הסברה להריגתו של אוריה בשליחותו של דוד. ניתן לומר שיש כאן הטלת אחריות להריגה, אלא שיש לדון האם הריגה על ידי שליח מחייב את המשלת. מאידך ישנה אפשרות שדוד נהג כשורה בשעה שרצה להרוג את אוריה שכן האחרון מורד במלכות.

כיון שגם במסכת שבת⁶ מובאת דעה דומה בהקשר של אוריה החיתי יש מקום לדון בשתי שאלות: א. מה דינו של מורד במלכות לפי התורה? ב. מה היה המרד של אוריה?

דינו של מורד במלכות

בתורה לא מופיע דין מורד במלך והמקור לדין זה כפי שמביא הרמב"ם⁷ הוא הפסוק מיהושע: “כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצוונו יומת רק חזק ואמץ”⁸.

לכאורה זהו דין הנובע מקבלת העם כשקיבלו עליהם את יהושע למלך, ואין לו מקור בתורה.

בתוספתא⁹ מופיעה דעה המחייבת מורד במלכות בית דוד מיתה. המקרה הנידון שם, הוא סיעה של בני אדם שאמרו להם נוכרים: “תנו לנו אחד מכם ונהרגהו ואם לאו הרינו הורגים את כולן”, והדין הוא יהרגו ואל ימסרו להם נפש מישראל. ובהמשך נאמר: “וכן הוא אומר ‘ותבוא האשה אל כל העם בחכמתה...’”¹⁰ אמרה להם: הואיל והוא נהרג, ואתם נהרגים, תנוהו

4. שמואל ב יא, יא.

5. קידושין, שם.

6. נו, א.

7. הלכות מלכים ג, ח

8. יהושע א, יח.

9. תרומות ז, כג.

10. שמואל ב, כ.

להם ואל תהרגו כולכם (עד כאן דברי ר' יהודה) ר' שמעון אומר, כך אמרה להם: כל המורד במלכות דוד חייב מיתה.

מפליא הדבר שמכל מלכי ישראל היה דוד המלך אשר ידע את מספר המרידות הגדול ביותר. אנחנו ננסה לבחון את יחסם של חז"ל אל המורד לאור מרידותיהם של נבל הכרמלי ואוריה החיתי.

כפי שראינו בגמרא בקידושין לדעת תנא קמא יש היתר למלך להרוג מורד במלכות. הגמרא בשבת¹¹ דנה גם היא במעשהו של דוד, מלמדת עליו זכות ואומרת שאוריה היה מורד במלכות אלא שבכל זאת לא היה היתר להורגו - "היה לך לדונו בסנהדרין".

כיצד אם כן היה צריך לנהוג דוד המלך ביחסו לאוריה? האם עובדת היותו מורד במלכות מתירה את דמו או שמא דרוש עדין הליך משפטי בבית דין על מנת להורגו?

הגמרא במסכת מגילה¹², מתארת את אביגיל אשת נבל היוודת בסתר ההר לעברו של דוד כאשר הוא בדרכו להרוג את נבל. בעת פגישתם מתפתחת שיחה, וכך דורש רבה בר שמואל את לשון הפסוק:

"בסתר ההר" - על עסקי דם הבא מן הסתרים. נטלה דם והראתה לו, אמר לה: וכי מראים דם בלילה? אמרה לו וכי דנים דיני נפשות בלילה? אמר לה: מורד במלכות הוא ולא צריך למדייניה, אמרה לו: עדיין שאול קיים ולא יצא טבעך בעולם, אמר לה: "ברוכה את וברוך טעמך אשר כיליתני היום הזה מבוא בדמים".

מתוך הגמרא עולה שאם אכן היה נבל מורד במלכות אין מניעה מלהרגו, והטענה המושמעת כפי אביגיל היא שדוד אינו מלך.

הגמרא במסכת סנהדרין¹³ דנה בסדרי הדין של דיני נפשות, ומחפשת מקור לכך שדיני נפשות לא מתחילין מן הגדול אלא מן הצד?

"מנא הני מילי? אמר ר' אחא בר פפא אמר קרא: 'לא תענה על ריב' - לא תענה על רב. רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן מהכא: 'ויאמר דוד לאנשיו, חגרו איש את חרבו, ויחגרו איש את חרבו ויחגר גם דוד את חרבו'".

ומפרש רש"י¹⁴ - "באחרונה, נמנו עליו משום מורד במלכות". רש"י מבאר לנו שני דברים: ראשית, שבדין נפשות של נבל חווה דוד את דעתו באחרונה. שנית, אשמתו של נבל היתה מרידה במלכות, ועונשו של מורד במלכות - מיתה. מכל מקום נראה מכאן במפורש שיש לדון מורד במלכות בבית דין ואין המלך יכול לעשות בו כטוב בעיניו. ואם כן יש לנו מקור נוסף לגמרא בשבת שמורד במלכות נידון בבית דין. כיצד יש לנהוג במורד? האם הוא אחד מחייבי

11. נו, א.

12. יד, א-ב.

13. לו, א.

14. ד"ה ויחגרו גם דוד את חרבו.

מיתות בית דין או שדינו מסור למלך? מצינו שלוש גישות בראשונים המתמודדות עם שאלה זו.

ח' דן את המורד במלכות?

שיטת התוספות

התוספות במגילה ובסנהדרין נוקט בעיקרון שצריך לדון מורד במלכות בסנהדרין:

"ויש לומר דהכי פירושו, מורד במלכות הוא ולא צריך למידיינה כשאר דיני נפשות שדין בו ביום לזכות וביום שלאחריו לחובה אלא אפילו בו ביום גומרין לחובה. והיינו הא דקאמרה ליה אביגיל וכי דנין דיני נפשות בלילה? - היה לך להמתין לגמור עד למחרת, והוא השיב לה מורד במלכות הוא ואין צריך להמתין עד למחרת, אבל לדונו ודאי צריך"¹⁵.

מתירין זה עולה שמורד במלכות נידון בבית דין, וממילא יש כאן מקור לדיני נפשות באופן כללי שמתחילים מהצד, שהרי מורד במלכות הוא אחד מהייבי מיתות. אלא שסדרי דין שנוגעים להיפוך בזכותו נשללו מן המורד. התוספות אינו רואה את דין מורד במלכות כדין יוצא דופן. זהו מעשה המסור לבית דין כשאר דיני נפשות של תורה. אולי אפשר להסיק מכאן שאין למלך סמכות עצמאית לקבוע דינו של מורד וגם המורד בו עצמו ידון לפני בית דין של תורה.

אמנם בתוספות בשבת וכן בתירוח הראשון בתוספות סנהדרין, מבואר שזהו דין שונה:

"ויש לומר דודאי צריך לדונו ולידע אם הוא מורד במלכות אבל לעיין בדינו ולעשות הלנת דין ולהמתין למחר אין צריך"¹⁶.

וכן כתב בסנהדרין:

"לא בעי למדייניה כשאר חייבי מיתות אלא לקבל עדות ולידע אם הוא מורד במלכות"¹⁷.

בדברים אלו תוספות מוריד עוד יותר את הרף, וטוען שהדין הוא רק בירור אם עומד לפנינו מורד במלכות. אבל אחרי שתתברר נקודה זו, יתכן והדין יוצא מידי בית הדין ועובר לסמכות המלך.

שיטת הר"ן

בדומה להסבר השני בתוספות מבאר הר"ן בסנהדרין:

"יש לומר דודאי נזקקו לדינו בתחילה אם היה בדין מורד במלכות מפני שאול שהיה עדיין קיים. וזה היה סדר הדין כשאמר דוד תגרו איש חרבו. וכשבא לאביגיל אמר לה שכבר דנוהו, שהיה מורד במלכות ותו לא צריך למידיינה אם

15. מגילה יד, ב ד"ה מורד במלכות הוא.

16. שבת נו, א ד"ה דאמר ליה.

17. לו, א ד"ה רבה בר בר חנה.

הוא חייב מיתה אם לאו שהמלך דן אותו כדעתו בין ביום בין בלילה שאין אומרים בדין המלכות שאין דנין בלילה. וכן אמרו בירושלמי כבר נגמר דינו מבעוד יום¹⁸.

מתוך דברי הר"ן עולה שהמלך הוא הסמכות הדנה במורד במלכות. עיקר דינו של מורד במלכות אינו נידון בבית דין¹⁹. אמנם כדי שהמלך יוכל לדונו צריכה להיות החלטה של בית דין שאכן המלך הוא מלך ושאכן עשה המורד מעשה מרידה. יוצא אפוא שהגמרא במגילה מתבארת שאכן אחר שהוכרע שנבל הוא מורד יכול המלך לדונו בעצמו - "מורד במלכות הוא ולא צריך למידיינה", והגמרא במסכת סנהדרין שעוסקת בסדרי בית הדין בדיני נפשות מתייחסת לשלב הראשון של הגדרת הנידון כמורד במלכות.

בדומה להסבר הר"ן מבאר גם בעל השאגת אריה²⁰ כיצד יתבארו דברי הגמרא בשבת נו, ב "היה לך לדונו בסנהדרין ולא דנת?" לפי שיטה זו, והרי המלך יכול להרוג את המורד שלא על פי בית דין. צריך לומר שגם כלפי אוריה היה נצרך השלב של הברור שמדובר כאן במורד ורק אחר כך ניתן לבצע בו את רצון המלך.

שיטת הרמב"ם

בהלכות מלכים ומלחמותיהם²¹ אומר הרמב"ם כך:

"כל המורד במלך יש למלך רשות להורגו. אפילו גזר על אחד משאר העם שילך למקום פלוני ולא הלך או שלא יצא מביתו ויצא חייב מיתה. ואם רצה להורגו יהרוג שנאמר "כל איש אשר ימרה את פיך". וכן כל המכנה את המלך או המחרף אותו יש למלך רשות להורגו כשמעי בן גרא. ואין למלך רשות להרוג אלא בסיף בלבד".

הרמב"ם אינו מזכיר בדבריו בית דין. אלא המלך הוא סמכות עצמאית בענייני מרידות, וכל מי שממרה את פי המלך, אפילו בלא כוונת מרידה יש למלך סמכות להורגו. דברי הרמב"ם מבוארים יפה לאור הגמרא במגילה "מורד במלכות הוא ולא צריך למידיינה". אבל כיצד יפרנס את הגמרא בסנהדרין שלומדת מדוד את הדין שבדיני נפשות מתחילין מן הצד, והרי לא היה

18. סנהדרין פ"ב ה"ג

19. באופו כללי הולך הר"ן כאן לשיטתו בדרשותיו דרוש יא - "שופטים ושופטים". הר"ן טוען שם שיטתו בישראל שתי מערכות משפטיות. האחת מטרתה סידור העינינים המדיניים בשלום וזו סמכותו של המלך. השנית היא הורדת השפע האלוקי לתוך החיים של עם ישראל וזהו תפקידם של הדיינים. וזה לשונו של הר"ן שם: "ואמר שתכלית מינויים (של השופטים) הוא כדי לשפוט את העם במשפט צדק אמיתי בעצמו, ואין יכולתם עובר ביותר מזה. ומפני שסידור המדיני לא ישלם בזה לבדו, השלים האל תיקונו במצוות המלך" עי"ש.

לפי זה דין מורד במלכות קשור בסדרי הממלכה, והמלך עצמו מטפל בו לאחר שהתברר שמרד. לעומת זאת האברבנל בפרשת שופטים (דברים יז) מביא דברי הר"ן ודוחה אותם. הוא סובר ששתי הסמכויות מסורות לבית דין ואין למלך כת בתחום המשפט. דברי האברבנל דומים אם כן לדברי התוספות.

20. מגילה יד, א.

21. ג, ח.

שם צורך בדין? גם הגמרא בשבת הטוענת כלפי דוד "היה לך לדונו בסנהדרין ולא דנת", ומשמע שמורד במלכות לא נשתנה משאר חייבי מיתה וצריך לדונו בבית דין, קשה לדברי הרמב"ם.

הנצי"ב במרומי שדה על מסכת מגילה מבאר את הדברים וזה לשונו:

"אבל מכל מקום יש כח ביד המלך לגזור על האדם ולומר שהוא מורד ואינו צריך לסנהדרין... אלא לפי חסידותו של דוד היה ראוי לעשות כן, שהכל תלוי ברצונו וכאן לא נהג בחסידות, משום הכי מעלין עליו כאילו הרגו. אבל מן הדין אינו צריך לסנהדרין".

יוצא אם כן שאף על פי שמן הדין דמם של נבל ואוריה מותר, יש למלך לנהוג לפנים משורת הדין ולהעמיד את המורד בפני בית דין. לגבי נבל, אמנם דנו בבית דין, ולגבי אוריה לא נעשה הליך זה ועל כך נענש דוד המלך.

גם מדברי הרב בעין איה²² משמע שיש כאן טענה יחודית כלפי דוד:

"היה לך לדונו בסנהדרין - לפחות בפעם הראשון להריגת אדם מטעם מרידה ופגיעה בכבוד המלוכה, כדי להראות שחפץ המלך הוא שליט רק מפני אור הצדק האלוקי השורה בקרבו".

מה היה חרדו של אוריה?

מתוך קריאת הפסוקים עולה הרושם שלפנינו חייל נאמן המגלה סולידריות לאחיו הלוחמים ומסרב לרדת לביתו, לחייו האישיים, כאשר המלחמה בעיצומה. מה אם כן הבעיה? היכן מצאה כאן הגמרא מרידה במלכות דוד? מצאנו בראשונים שני כיוונים עקרוניים, ואולי שיטה נוספת המשלבת בין השתיים.

שיטת רש"י ודעימיה - פגיעה במוסד המלכות

דברי רש"י צמודים לפשט הגמרא בקידושין ובשבת.

"ואותו הרגת בחרב בני עמוץ' - מה חרב בני עמוץ אי אתה נענש עליו, אף אוריה החיתי אי אתה נענש עליו. מאי טעמא? מורד במלכות הוה דאמר ליה: 'אדוני יואב ועבדי אדוני על פני השדה חונים'".

ומפרש רש"י בשבת: "ואדוני יואב - לאו אורח ארעא לקבל עליו מרות אחרים בפני המלך". ובקידושין כתב "ואדוני יואב" - זהו מרד, שקראו אדון לפני המלך. כלומר אוריה המסיח לפי תומו, ומסביר מדוע לא ירד לביתו, נוהג שלא כדיון, וחולק כבוד לתלמיד במקום רבו.

האם זה מעשה חמור כל כך עד שיקרא מורד? האם היתה לו כוונה למרוד במלך?

התוספות בשני המקומות מקשים על פירוש רש"י: "ולא נהירא, שהרי יואב לא היה מורד במלכות" (קידושין²³) וכן "ואין נראה דאין זה מורד, שלא היה בליבו להמליכו ולקריתו מלך"

22. שבת נו, א ד"ה את אוריה החיתי הכית בחרב.

(שבת²³). כלומר, התוספות תופס מרידה כמעשה מכוון שיש בו הצגת אלטרנטיבה מעשית למלך הקיים. אולם אם יואב אינו רואה עצמו כמלך, ובנוסף לכך אין לאוריה כוונת מרידה, אין אפשרות לראות בדברים אלו מרידה.

מה יאמר על כך רש"י? יתכן ורש"י רגיש יותר לכבוד המלכות, ואפילו רמז קטן לטשטוש יוקרתו של המלך ועליונותו על פני בעלי השררה בממלכה הרי הוא פגיעה בסמכות המלך. אמנם ייתכן לומר שעל פי הקשר הדברים בפרק יא מבצבצת מתוך דברי אוריה טענה כלפי המלך דוד. פסוק א של פרקנו מקדים הקדמה העוסקת במצב הלאומי, קודם שנכנסים למעשה דוד ובת שבע:

"ויהי לתשובת השנה לעת צאת המלאכים, וישלח דוד את יואב ואת עבדיו עמו ואת כל ישראל, וישחיתו את עמון ויצורו על רבה ודוד יושב בירושלים".

לעומת כל עם ישראל הנמצא בחזית, נשאר דוד בירושלים. ואז מגיע פסוק ב, "ויהי לעת ערב ויקום דוד מעל משכבו...".

אוריה הנשאל בפסוק י "מדוע לא ירדת אל ביתך" עונה לדוד:

"הארון וישראל ויהודה יושבים בסוכות ואדוני יואב על פני השדה חונים ואני אבוא אל ביתי".

יש כאן מעין סטירת לחי שנותן אוריה לדוד. למעשה, הוא אומר לו שהוא מנותק ממצבאות החיים הישראלית, שנתונה כרגע במלחמה קשה, ובראש המלחמה עומד יואב. דוד שולח לקרוא לאוריה משדה הקרב, ולבטל אותו ממלאכתו הלאומית, ורוצה שהוא ירד לביתו. במצב כזה, רואה עצמו אוריה, כמי ששייך לחילו של יואב, ואין לו חלק ונחלה בדוד המנותק מן העם ומן המלחמה, ויושב בירושלים על מי מנוחות.

גם אם לא נרחיק לכת, לומר שאוריה מעז פניו ביודעין, כלפי השתתפות המלך במאבק הלאומי, אפשר לומר שהדברים נאמרו מתוך הסתכלות הרואה את הצבאיות ואת הכת המלחמתי האקטיבי כפסגת המדרגה של האומה עם יואב העומד בראשה, וכלפיה אוריה מכופף את ראשו. וכעין הדברים האלו מבאר הרב בעין איה. כך או כך, אפשר לומר בדברי רש"י, שקבלת מרותו של יואב משקפת אידאולוגיה, השמה את יואב בראש ההיררכיה, וזו היא מרידה במלכות.

בדומה לרש"י ביאר התוספות בקידושין: "ויש מפרשים שהמרד הוא, שהקדים לומר "אדוני יואב" קודם המלך דוד". לפי הסבר זה פירוש דברי אוריה יעשה כך. "ואדוני יואב וכל עבדי אדוני (=דוד המלך) על פני השדה חונים". וכן כתב המהרש"א בחידושי אגדות:²⁴

23. ד"ה מורד במלכות.

24. ד"ה דא"ל ואדוני יואב.

25. שבת נ, א ד"ה דא"ל ואדוני יואב.

”דמכל מקום מקרי מרידה במה שהשווה כבוד עבד שהוא יואב, לכבוד המלך דוד, שקרא שניהם אדונים בפני המלך”.

שיטת רבינו מאיר ושיטת הרמב”ם - סירוב פקודה

שני הראשונים הללו אינם מיהסים משמעות מרכזית למילים ”ואדוני יואב”, אלא לעצם העובדה שאוריה מסרב לבצע את דברי המלך. אלא שיש חילוק מסוים ביניהם.

רבינו מאיר מתיחס לדבריו של אוריה:

”מה שאמר לו דוד שילך לביתו לאכול ולשתות והוא מיאן בדבר, כדכתיב ”כל עבדי אדוני על פני השדה חונים, ואני אבוא לא ביתי לאכול” וגו’ ולא היה לו לסרב”.

אוריה מסרב לציית לפקודתו של דוד ועצם אמירת הדברים בהתרסה ואולי בחוצפה יש בהם מרידה במלך.

הרמב”ם²⁶ שם את הדגש על חוסר ביצוע הציווי: ”... אפילו גזר על אחד משאר העם, שילך למקום פלוני ולא הלך...” והסמ”ג עשין קיד הביא את דברי הרמב”ם והרחיב: ”כגון אוריה שאמר לו המלך לילך לביתו”. ואכן המוטו שחוזר על עצמו מספר פעמים בפרק הוא: ”ולא ירד אל ביתו”.

החסרון בפירוש זה הוא שהעיקר חסר מן הספר. לפי רבינו מאיר, היתה הגמרא צריכה להביא דוקא את הסיפא של דברי אוריה, ולפי הרמב”ם היתה הגמרא צריכה להביא את העובדה שאוריה לא יורד אל ביתו. ועוד יש לשאול, לפי הרמב”ם, צריך לכאורה לומר שסירוב פקודה הוא מרד. אבל בתוספות בשבת מבואר, שכדי להחשב מורד במלכות לא מספיק מעשה סתמי, אלא דרושה כוונה, שהרי כך דחה את דברי רש”י, שאמר שקרא ליואב ”אדוני” והרי לא התכוון להמליכו. ואם כן איזו כוונה יש בדברי אוריה למלך שהוא לא ירד לביתו?

הרב מידן במאמרו ”מגילת בת שבע”²⁷ דן בשיטת התוספות, ומעלה אפשרות שאוריה יודע את אשר נעשה באשתו בעת העדרו. הוא אינו טוען זאת כנגד המלך באופן ישיר, אבל אינו מוכן גם לשחק לידי של המלך ולרדת לביתו כדי לחפות על חטאו.

לפי זה דברי אוריה שיש בהם בוטות בפני עצמם: ”לאכול ולשתות ולשכב עם אשתי חיך וחי נפשך אם אעשה את הדבר הזה”, יש בהם גם רמיזה סמויה למלך - כאדם התולה כשלון אחרים בעצמו: ”אני לא ארד לביתי, אבל אתה באת אל ביתי לאכול ולשתות ולשכב עם אשתי”.

אם נכונים דברים אלו, ישנו חילוק מהותי ועמוק בין צורת ההסתכלות של רש”י על הפרשה לבין זו של תוספות.

26. מלכים ג, ח.

27. מגדים יד עמוד 92.

לרש"י - יש כאן חייל הטוען טיעון אידאולוגי, ואין לו מושג וידיעה במה שהתחולל בביתו בהעדרו. הוא מקנא למלחמה ולצבא ואינו מוכן להכנס לנעלים הפרטיות שאינן רלוונטיות מבחינתו בעת כזו. לאור זה הוא מוצג באנלוגיה ניגודית למלך דוד שכביכול מנותק מן המציאות ושרוי בפרשה אישית יצרית.

לעומת זאת לפי תוספות - אוריה יודע היטב את אשר נעשה ובאופן סמוי הוא מעלה את טענותיו הקשות ואת מר ליבו של חייל נבגד לפני מלכו, ואין הוא מוכן להכנע לתכתיביו ולרדת לביתו.

שיטת הנצי"ב - שתי מרידות של אוריה בדוד

הנצי"ב סובר כדעת הרמב"ם שמורד במלכות נידון על ידי המלך ואינו צריך בית דין. ולא זו בלבד אלא: "אפילו הנראה לנו שאין זה מורד, תלוי בדעת המלך לומר שזה מורד". וכאן מפליג הנצי"ב להסבר פרשת המרידה על פי דברי חז"ל:

"והיינו דאיתא בקידושין כשם שחרב בני עמון אי אתה נענש עליו, כך אוריה אי אתה נענש עליו. ולכאורה איזה דמיון יש בין זה לזה? אבל באשר עיקר מלחמת הרשות הווי מלחמת בני עמון, שהיה בשביל כבוד, וגם הרבה מישראל נהרגו, וכמו שאמר דוד "כזה וכזה תאכל החרב"²⁸ ואם כן לכאורה היה נחשב לעוון כמו הכובש את חברו לאש ומים.

ומכל מקום אינו כן, דמלך יש לו רשות לעשות מלחמה ואינו נענש עליו. וכך בנוגע לאוריה אף על גב שלא היה מורד במלכות, ומה שאמר שלא כהוגן (=ואדוני יואב וכו') לא היה כדי למרוד במלך ח"ו. ודוד בעצמו לא היה מצוה להורגו ללא מעשה דבת שבע. אבל מכל מקום יש כח ביד המלך לגזור על האדם ולומר שהוא מורד ואינו צריך לשהנדרין".

לפי דברי הנצי"ב היו בדבריו של אוריה שתי מרידות, האחת גלויה ובעלת משמעות משפטית רשמית בלבד, והיא דבריו המפורשים: "ואדוני יואב וכו'". והשניה סמויה אבל קריטית מבחינתו של דוד. אוריה שלא יורד לביתו, יגלה לבסוף שאשתו הרה לזנונים ואם יפשפש בעניין יודע לו ולכל הממלכה דבר חטאו של דוד, וכדאי ביזיון וקצף. אם היתה הסיבה הראשונה עומדת לדיון בפני עצמה לא היה דוד דן אותו, שכן אף על פי שאמר דברים שלא כהוגן לא היתה כוונת מרידה בדבר.

דוקא הסיבה השניה היא המצדיקה לדברי הנצי"ב לבצע בו דין מורד במלכות. והדברים תמוהים. האם בגלל סיבוך אישי הותר דמו של אוריה? האם כיוון שהוא מלך אין מעצור ברוחו?

וכאן ביאר לי את הדברים הרב ברוך פז שזוהי כוונת הנצי"ב בהזכירו את הדרשה "הרי לך כחרב בני עמון". גם המלחמה עוסקת בכבודו של דוד ובכבוד מלכותו שנפגע על ידי בני

עמון. אבל כבוד של מלך ישראל אינו דבר פרטי, זהו כבודם של ישראל. וממילא יכול המלך לשלוח אנשים לקרב כדי להשיב כבודם של ישראל.

וגם כאן אצל אוריה, אם תודע העוולה לא רק המלך יפגע ויושפל אלא כבודם של ישראל וכוחם יתמעט. הממלכה תהיה בסכנת קריסה ואולי גם המלחמה תפגע. ולכן כדי לשמור על כבוד ישראל יכול היה דוד לשלוח את אוריה אל מותו כדי לשמור על כוחה ועוזה של מלכות ישראל.

סיכום

במאמר זה עסקנו בסיפור מותו של אוריה החיתי בשליחותו של דוד. ראינו שיש צד לומר שיש כאן גרימת מוות לאדם חף מפשע, אולם אנו התמקדנו בדעה שאוריה היה מורד במלכות. לגבי דין מורד במלכות ישנה מחלוקת בראשונים. האם יש לדונו בבית דין, כאשר התוספות סובר שהוא נידון בבית דין. הר"ן סובר שרק הגדרתו כמורד נעשית בבית דין, והרמב"ם אומר שדינו מסור למלך להכריע שהוא מורד ולהורגו בסיף.

בנוגע למרדו של אוריה ישנן גם כן שלוש דעות.

רש"י ייחס את המרידה לפגיעה בסמכות דוד באומרו "ואדוני יואב".

הרמב"ם ורבינו מאיר התייחסו לסירוב הפקודה לרדת לביתו, וייתכן לומר שמחלוקת זו תלויה בשאלה: האם אוריה אינו יודע על מעשה דוד באשתו ולכן הוא מעלה טיעונים אידאליסטיים לכך שלא ירד לביתו (רש"י), או שהוא יודע והוא מפנה חצים סמויים כלפי מלכו שלקח את אשתו ועל כן אינו יורד.

שיטה שלישית של הנצי"ב התמקדה בסכנה הכללית המרחפת על מלכות דוד ועל פיה עצם דבריו של אוריה אינם הבעיה העיקרית אלא שסירובו לרדת לביתו ולהעלים את החטא על ידי כך, מסכנים את דוד ואת ממלכתו.